

Колекція пам'яток писемності в особистому архіві О.І.Єгорова

Процес формування української національної історіографії ідейно спираючись на відчуття місцевого, адміністративно-територіального, національного патріотизму визначив як наукове, так і суспільне призначення процесу збирання, вивчення і публікації історичних джерел, не як залишків української національної історії, а як свідок минулого специфічних регіонів Російської імперії [9]. Інтерес до минулого як невід'ємна складова історії культурного і духовного життя кожного регіону, зокрема, включає в себе й вивчення процесу колекціонування на Катеринославщині у кінці XVIII – на початку XX ст. Вивчення приватних колекцій може наблизити до вирішення питання про реконструкцію втраченого архівного фонду кінця XVIII – початку XX ст.

Колекціонування є соціальним явищем, яке має свої особливості. Іноді воно стосується ментального рівня, наприклад, заради підтвердження власних майнових, станових прав та привілеїв, іноді поштовхом до колекціонування стає гостра потреба відчувати поряд гарне, прекрасне, а відтак, і володіти ним з метою передати його наступним поколінням.

Досить цікавим є погляд на особисті архіви як на пряме відбиття життя людини, як на певну паралель її життєдіяльності. Такі архіви існували з давніх-давен. Багато родин зберігали свої папери, не замислюючись над тим, чи будуть вони цікаві майбутньому історичному.

В результаті діяльності колекціонерів в одному місці збираються писемні пам'ятки, інформаційний потенціал яких теоретично є безмежний, цю важливу особливість іноді називають багатовалентністю. Одні й ті самі документи, якщо розглядати їх під різним кутом зору або у різні періоди суспільного життя та розвитку науки, постачають матеріал для рішення різного роду завдань. З цього приводу досить цікавим є особистий архів катеринославського громадського діяча Олександра Івановича Єгорова (1850-1903), що зберігається у фондах Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І.Яворницького і нараховує 219 од. зб. [5]. Хронологічний діапазон колекції охоплює 1784-1915 рр. Матеріали до музею в 1985 р. передав через співробітника ДНУ В.М.Колосова професор Ленінградського державного університету В.О.Єгоров, нащадок відомого культурного діяча Катеринославщини останньої чверті XIX – початку XX ст.

Об'єктом дослідження є приватна колекція пам'яток писемності та її власник О.І.Єгоров.

Метою даної роботи є дослідження процесу виникнення та розвитку колекціонування як соціального явища на прикладі колекції О.І.Єгорова. Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі дослідницькі завдання:

- простежити процес еволюції колекціонування, що припадає на період життя О.І.Єгорова;
- висвітлити внесок О.І.Єгорова у розвиток колекціонування й ширше у розвиток культури в краї.

Про О.І. Єгорова писав його сучасник журналіст, критик і громадський діяч Микола Биков [1; 2]. На сьогодні існує кілька статей присвячених О.І.Єгорову. В статтях співробітниці Дніпропетровського історичного музею Н.Є.Василенко, журналіста та краєзнавця М.П.Чабана [12, с. 262-267] містяться біографічні данні О.І.Єгорова та інформація про його редакційно-видавничу діяльність у газеті «Степ» [3; 4]. Лише згадує про О.І.Єгорова професор Дніпропетровського національного університету С.І.Світленко в своїй монографії «Визначні діячі українського національного руху пореформеної доби в Катеринославі» [11, с. 47] серед списку визначних діячів Катеринославщини другої половини ХІХ ст.

Батько О.І.Єгорова Іван Гаврилович Єгоров походив із пермських кантоністів. На службу вступив рядовим до московської військової робітничої роти. По вислуді років та після складання іспитів (1856р.) був призначений до телеграфного управління. Спочатку працював заступником голови Пермської телеграфної станції, потім – Кременчуцької телеграфної станції, у вересні 1857 р. очолив Катеринославську телеграфну станцію. І.Г.Єгоров був одружений на Прасковії Никифорівні. Мав семеро дітей: Василя (1847 р. н.), Олександра (1850 р. н.), Володимира (1862 р.н.), Марію (1855 р. н.), Варвару (1857 р. н.), Ольгу (1860 р. н.), Наталію (1865 р. н.) [5, Арх-47322].

О.І. Єгоров по закінченню у 1867 р. Катеринославської класичної гімназії поїхав навчатися до Харківського університету. У 1871 р. він закінчив юридичний факультет. Працював спочатку помічником секретаря 2-го цивільного відділення Катеринославського окружного суду, потім старшим нотаріусом, з 1897 р. – присяжним повіреним, а пізніше – адвокатом. Був одружений з дочкою губернського секретаря Софією Василівною Бабенко. Мав чотирьох дітей: Ніну (1876 р. н.), В'ячеслава (1878 р. н.), Катерину (1880 р. н.), Валерію(1886 р. н.) [5, Арх-48331].

Однак, не кожен нотаріус є колекціонером. Цьому є пояснення. Ще у першій чверті ХІХ ст. у Російській імперії різко підвищується загальний інтерес до минулого країни. Розпочинається розшук, збирання та дослідження історичних пам'яток, який підіймається на якісно новий рівень. Фактично йшов процес зародження практичного та теоретичного пам'яткознавства, що мало стати однією з найважливіших галузей культури, фундатором історичної науки [10]. Першовідкриття поступово ставали невід'ємною рисою часу. Друга половина ХІХ – початок ХХ ст. – це час розквіту колекціонування. Саме в цей час починають формуватися приватні колекції. Культурна, освічена людина О.І.Єгоров добре розумів потреби часу. Можливо, це була данина моді, або прояв кращих світлих боків людської натури. Однак, завдяки захопленості О.І.Єгорова колекціонуванням писемних пам'яток до наших днів збереглася чимала їх кількість.

Серед матеріалів колекції – родинний архів Єгорових, який нараховує 107 од. [5]. Досить цікавим є комплекс листів членів родини Єгорових, який охоплює період навчання у Харківському університеті – 34 од.; два листи від матері Прасковії Никифорівни; 18 листів від батька Івана Гавриловича; 12 – від брата В.І.Єгорова та два листи від сестри М.І.Єгорової. Ці епістолярії є

джерелом для вивчення не тільки суспільного, культурного, побутового, емоційного, вони висвітлюють тогочасні умови дійсності, інтереси, мрії та прагнення самого О.І.Єгорова і членів його родини. В архіві є свідоцтво О.І.Єгорова, що засвідчує присвоєння йому звання почесного громадянина з правом зарахування до громадської служби. Є документи, що належали І.Г.Єгорову, які можуть бути використані як джерела до історії розвитку телеграфної служби. Це – повний послужний список, кошторис на укладення кабелю через р. Дніпро та справа про створення гілки Лозово-Севастопольського телеграфу з урядовою станцією у Катеринославі. Є матеріали, що належали дітям О.І.Єгорова: дочці Ніні та сину В'ячеславу, з яких дізнаємося про закінчення у 1894 р. дочкою Катеринославської Маріїнської жіночої гімназії та про присвоєння їй звання домашньої вчительки; В'ячеслав по закінченню Катеринославського реального училища навчався в університеті, а пізніше викладав у Ленінградському державному університеті. Чернетка-уривок, написана В'ячеславом Єгоровим, містить біографічні відомості Олександра Івановича [5, Арх-47319]. В ній син виправляє помилки до статті М.В.Бикова про О.І.Єгорова, надрукованої у Х випуску «Летописи Екатеринославской архивной комиссии» за 1915 р.[1]. Досить цікавим є Протокол засідання Ради Імператорського Харківського університету від 16.12.1878 р., який розповідає про факт студентських заворушень у стінах закладу протягом кількох днів [5, Арх-47329].

О.І.Єгоров видавав у Катеринославі власну газету «Степь», яка була створена літом 1886 р., і виходила щотижнево, але проіснувала близько півтора року і, не підтримана передплатниками, незабаром припинила своє існування. На сторінках «Степи» друкувалися Іван Манжура, Микола Биков, Іван Акінфієв, Григорій Залюбовський, Яків Новицький. Серед писемних пам'яток фонду О.І.Єгорова є комплекс матеріалів, що висвітлює діяльність останнього у царині літературознавства та видавничої справи, і нараховують 32 од. Серед матеріалів є інформація щодо створення газети «Степь», позначки О.І.Єгорова про основні жанри газети, рукописи оповідань та віршів, що друкувалися в ній [5, Арх-48361-48384, 48386-48393]. Також у Катеринославі О.І.Єгоров мав книгарню та книгозбірню, займався виданням дешевих книжок.

Як юрист О.І. Єгоров бачився з багатьма адвокатами й поміщиками, з ними «кісточки перемивав» і знав «підспудок» багатьох вельможних осіб [11, с. 265]. Чимала кількість документів колекції відноситься до професійно-службової діяльності О.І.Єгорова як нотаріуса, який засвідчував угоди (договори, заповіти, доручення, шлюбні контракти та ін.); видавав свідоцтва про право на спадщину, про право власності на частку в спільному майні подружжя, про придбання жилих будинків через прилюдні торги; засвідчував оригінальність підпису на документах; приймав на зберігання документи тощо. Ймовірно, саме завдяки службовому становищу у колекціонера був доступ до нотаріальних, суддівських архівів. Матеріали діловодства Катеринославського нотаріального архіву як вид історичного джерела виконують функцію обслуговування нотаріальних контор у м. Катеринославі є цінним джерелом з

історії судочинства, а також дають відомості про права та обов'язки нотаріусів, про різновиди та кількість затверджених актів в певні періоди.

Комплекс документів юридичного характеру в колекції представлений «Запитами» від виконуючого обов'язки голови Катеринославського окружного суду, «Сповіданням» від Ради присяжних повірених, «Формулярним списком» про службу, Звітами про діяльність Катеринославського нотаріального архіву, Анкетами про діяльність суддівських організацій. Зі Звітів Катеринославських нотаріальних архівів можна дізнатися про діяльність 1-ї, 2-ї, 3-ї та 4-ї поліцейських частин у губернії; про діяльність судових установ у Олександрівську, Верхньодніпровську, Новомосковську, Павлограді; про кількість укладених купчих кріпосних, кількість актів про укріплення права власності за дарчим володінням, відомості про укладення угод відносно публічного продажу, кількість виданих свідоцтв по містах на маєтки за заповітами, свідоцтва в наслідок застав тощо [5, Арх-48019, 48023]. Цінними джерелами є Анкета про діяльність судових закладів та Список питань, що стосуються роботи судових закладів, з яких можна дізнатися про діяльність та виробничі питання з цивільного, карного судів та нотаріальної частини [5, Арх-48013, 48017]. Цікаво, що нотаріуси, які мали вищу юридичну освіту, підіймали питання про скасування майнового цензу (застави), також про дозвіл особам, які займають посади нотаріуса, на сполучення посад (можливо у зв'язку зі малою зарплатнею); нотаріуси підіймають питання стосовно встановлення певної грошової такси з учасників угод «по соглашению», яке понижує гідність нотаріуса та сприяє виникненню непорозумінь тощо. Привертає увагу лист до голови Катеринославського окружного суду від старшого нотаріуса О.І.Єгорова з проханням підвищити кількість коштів на утримання Катеринославського нотаріального архіву, у зв'язку із загальним економічним піднесенням губернії, збільшенням кількості населення, та зростанням цін на харчі, господарчі продукти та на житло. На думку старшого нотаріуса, такі дії стануть актом справедливості [5, Арх-48014].

В колекції О.І. Єгорова є документи, що стосується як цивільних, так і карних справ. З цього приводу цікавою є копія рішення Новомосковського повітового суду від 7.04.1813 р. у справі «солдатки» Тихонової за звинуваченням її в крадіжці [5, Арх-47357].

Чималу кількість документів колекції складають копії дарчих, заповітів, актів купівлі-продажу [5, 47347, 48559, 48003, 48004, 47995]. Наприклад, у колекції є: копія купчої від 13.07.1825 р. на закладений маєток князя Голіцина; прохання від 7.01.1860 р. поміщика Я.Я.Савел'єва до Катеринославської міської думи стосовно дозволу на будівництво у Катеринославі заводу «сільгоспмашин» та столярної фабрики; лист від 1875 р. про продаж маєтку сина купця Давида Шапоринського; копія рішення Одеської судової палати від 14.04.1884 р. у справі купця А.С.Еринченка у зв'язку з продажем маєтку «Острово»; рішення від 25.11.1882 р. у справі передачі «с. Великої Каракуби Бесівської волості Маріупольського повіту купцем Й.Гофманом» землі в оренду Новомосковському селянському товариству для видобутку руди; заповіт від 10.02.1842 р. протоієрея м. Нікополя Г.Г.Криянського на ім'я племінника

Тимофія. Ці копії зроблені рукою О.І.Єгорова і є цінним джерелом з генеалогії та суспільно-економічної історії краю тощо.

В матеріалах архіву О.І.Єгорова є витягу з Постанови голови Судової Палати від 14.01.1871 р., Окружного суду та З'їзду Миркових суддів №4953 від 30.04.1875 р., зі свідочств, які надійшли Міністерству Юстиції про Наказ Сенату від 19.11.1872 р. стосовно заборони особам жіночої статі займати постійну службу в правлячих та громадських закладах, який засвідчує відсутність рівноправ'я у суспільстві за статевою ознакою на державному рівні [5, Арх-48001]. Цікаво, що О.І.Єгоров у своїй заяві до голови Катеринославського окружного суду від 29.11.1895 р. пропонує на посади писарів брати жінок, які є інтелігентними та освіченими особами, оскільки їх праця, на його думку, є досить продуктивна та дешева. У зв'язку з цим О.І.Єгоров просить поклопотатися при прийнятті останніх на постійну роботу до канцелярій [5, Арх-48014].

Також в колекції є документи стосовно межування земельних угідь [5, Арх-47446, 47370]. Так, копія наказу імператриці Єлизавети від 6.02.1758 р. торкається суперечок, що виникли під час генерального межування земель; записка від 20.01.1783 р. характеризує процес межування земельних угідь села Чапела князя Прозоровського та генерала Черпака.

Серед матеріалів колекції є зібранні О.І.Єгоровим документи з історії та етнографії (46 од.). Досить цікавими є начерки плану з історії м. Катеринослава [5, Арх-47359]; нотатки статті О.І.Єгорова «Искатели свободы», що розповідає про запорожців [5, Арх-48557], матеріали до біографії губернатора А.Я. Фабра [5, Арх-47365], нотатки О.І.Єгорова «Усть-Самарський ретраншемент» із посиланням на газету «Днепровская молва» №17 [5, Арх-47363], зошит з витягами до історії Новоросійська [5, Арх-47364] тощо.

У зв'язку зі святкуванням 100-річного ювілею міста Катеринослава губернські земські збори та губернська управа постановили: у найбільш поширених газетах влаштувати конкурс на створення всебічного опису Катеринославської губернії з метою видання книги за рахунок губернського земства. На підставі цього Правління губернської земської управи зобов'язувалося сприяти усім особам та організаціям у доступі до архівів «присутственных» місць для надання матеріалу. У листі від 29.04.1887 р. катеринославський міський голова звертається до О.І.Єгорова як до особи, яка займається дослідженням місцевої старовини, з проханням взяти участь у конкурсі, об'єднати місцевих дослідників та зібраний ними матеріал з метою написання більш повного нарису з історії м. Катеринослава [5, Арх-47368]. О.І.Єгорова було запрошено на святковий обід з нагоди ювілею міста, що відбувся 9.05.1887 р. в приміщенні Катеринославського клубу, в будинку спадкоємців Щербакових [5, Арх-47366]. До речі, в період 1881-1889 рр. у Катеринославі побачили світ невеличкі брошури, написані О.І.Єгоровим: «О происхождении города Телятинска», «Екатеринославское блукание», «Екатеринослав (старое и новое)», зі сторінок яких дізнаємося про історію виникнення м. Катеринослава, благодійної діяльності у місті, міських витрат за 1887 р., товариства «прикашиков», про рослинний світ тощо [6; 7; 8].

Серед матеріалів архіву О.І. Єгорова є комплекс документів, які стосуються справи Надії Мизко від 1851р., доньки дійсного статського радника Дмитра Мизко, стосовно селян, які не визнавали своєї кріпацької залежності [5, Арх-47356, 48558].

Село Бузівка Новомосковського повіту та його селяни належали поміщику Сушко. Після смерті Сушка та його дружини, селом став володіти їх син, колезький асесор Сушко, який також невдовзі помер. Після смерті останнього с. Бузівка за великі борги його власника казні та приватним особам було продане «с публичного торга». Частину селян с. Бузівки придбав статський радник Дмитро Мизко. Після смерті Д.Мизка ці кріпаки дісталися у спадщину його доньці Надії. Частина цих селян почала «шукати волю», наполягаючи на тому, що вони є не кріпосними, а нащадками вільних «черноморських казаків». Повітовий Суд та Цивільна Палата прийняли рішення на користь їх власниці Н.Мизко. Однак, губернський прокурор Розен подав на рішення суду апеляцію до Правлячого Сенату, і в результаті сенатського рішення відібрав право власності на селян у Н.Мизко. 18 селян було зараховано до відомства Чорноморського війська.

Свого часу це була досить гучна справа, яка привернула увагу широкої громадськості. Під час слухання справи, деякі з чорноморських козаків погрожували зробити вільними усіх своїх нащадків в інших поміщицьких землеволодіннях. І коли кількість вільних селян досягла 150 осіб, обурене дворянство звернулося до міського голови губернатора А.Я. Фабра про припинення цієї справи. Матеріали справи стали підґрунтям для написання О.І.Єгоровим статті про запорожців під назвою «Искатели свободы» [5, Арх-48557].

В колекції О.І.Єгорова є матеріали, що стосуються кріпосного права та проблем пореформеного періоду [5, Арх-47339-47341, 47345, 48012]. Привертає увагу документи (копія дарчої та три акти купівлі-продажу), що датується кінцем XVIII ст. і стосуються складної долі кріпачки Катерини Зимор'євої, яка чотири рази переходила у власність різних поміщиків: один раз її «подарували», тричі продавали і кожного разу новому хазяїну.

Серед матеріалів колекції є документи, що стосуються питань гігієни та санітарії. Так, 1895 року в Катеринославі відкрилося відділення Російського товариства охорони народного здоров'я, метою якого було сприяння покращенню громадського здоров'я та санітарних умов міста Катеринослава та його околицях. За результатами виборів секретарем товариства була обрана дружина О.І.Єгорова, Софія Василівна. Кошти на потреби товариства надходили від приватних осіб, від поодиноких та щорічних внесків його членів, із зборів за відвідання громадських лекцій, музеїв і виставок. Товариство повинно було з'ясувати причини хвороб та запобігати їх розповсюдженню у суспільстві. В разі необхідності звертатися до урядових та громадських установ, також до приватних осіб за допомогою. В обов'язки товариства входило розповсюдження відомостей з питань гігієни та санітарії за допомогою різноманітних видань, журналів та інших засобів. Так, К.Л.Брамсон написав невеличку брошуру під назвою «Вредные насекомые и меры для борьбы с ними», розповсюдженню якої сприяв О.І.Єгоров [5, Арх-48034-4848, 48059].

Цікаво, що в колекції О.І. Єгорова є також документ, який дає можливість становити поіменно поранених солдат часів Кримської війни, що перебували у шпиталях міста Катеринослава [5, Арх-48032].

Загалом, період кінця ХІХ – початку ХХ ст. можна охарактеризувати як розквіт колекціонування, що було зумовлено загальним становищем історичної науки в Росії і Україні. О.І. Єгоров є яскравим прикладом такого благородного та патріотичного захоплення. Можливо, з одного боку, це данина моді, а з іншого – прояв кращих, світлих рис людської натури. Колекцію пам'яток писемності О.І.Єгорова є відносно невелику за кількістю, але досить цікавою. Майже половина матеріалів колекції – це документи родинного архіву Єгорових, які яскраво віддзеркалюють людські стосунки, їх інтереси, уподобання, ставлення до подій, що відбувалися навколо. Інша частина колекції – це пам'ятки писемності, які розкривають професійно-службову діяльність О.І.Єгорова і є цінним джерелом з історії судочинства та діяльності судових закладів, з генеалогії, суспільно-економічної історії, з історії міста та краю, з історії літературознавства та видавничої справи на Катеринославщині тощо.

Бібліографічні посилання:

1. Быков Николай. Ив. Ив. Манжура, украинский этнограф и поэт (1851-1893) // *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии*. – Екатеринослав, 1910. – Вып. 10. – С. 13-37.
2. Быков Николай. Воспоминания об А.И. Егорове // *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии*. – Екатеринослав, 1910. – Вып. 15. – С. 13-16.
3. Василенко Н.Є. Слово мое аж до Бога росте // «Слово рідне! Мудре і прадавнє, Ти виросло з могутньої землі!»: Тези доповідей на науково-мистецькій конференції 22 лютого 2008 року / За ред. В.В.Орлова. – Дніпропетровськ: ДМТ, 2008. – С. 13-16.
4. Василенко Н.Є. Подарунок до Великодня // *Літературне Придніпров'я*. – 2001. – №4. – С. 1.
5. Дніпропетровський історичний музей (ДІМ). – Ф. 23. – Спр. 97. «Особистий архів О.І. Єгорова».
6. Егоров А. О происхождении города Телятинска. – Екатеринослав, 1885. – 20 с.
7. Егоров А. Екатеринославское блукание (1777-1791). – Екатеринослав, 1887. – 21 с.
8. Егоров А. Екатеринослав (старое и новое). – Екатеринослав, 1889. – 14 с.
9. Журба О.І. Становлення української археографії: люди, ідеї, інституції: Монографія. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2003. – 256 с.
10. Козлов В.П. Колумбы российских древностей. – М.: Наука, 1981.
11. Світленко С.І. Визначні діячі українського національного руху пореформеної доби в Катеринославі // *Придніпров'я: Історико-краєзнавчі дослідження: Зб. наук. пр.* – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2004. – Вип.1.
Чабан М.П. Птахи з гнізда Придніпров'я. – Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2005. – 480 с.